

ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KARIYER EĞİTİMİNİN ÖNEMİ VE KARIYER GELİŞİMİ KURAMLARI

Doç. Dr. Emel Ültanır
AİBÜ Eğt.Fak. Öğretim Üyesi

ÖZET

Bu çalışmada temel öğretim aşamasındaki çocukların mesleksel gelişim sürecini kazanmalarını kolaylaştıracak olan kariyer eğitimlerine öncelikle yer verilmiştir. Daha sonra ise, kariyer gelişimine yönelik olarak geliştirilen çeşitli kuramlara yer verilmiştir. Bu kuramlar Roe, Ginzberg, Super ve Gottfredson'un kuramlarıdır.

GİRİŞ

Temel öğretim aşaması 6-11 yaşlar arasındaki çocukların belli bir kas ve nörolojik gelişiminin ve genel olarak öğrenmeye yönelik seviyedeki biyolojik olgunlaşmanın tamamlandığı bir dönemdir. Okula başladıktan sonra çocuklar göreceli olarak bağımsızlaşırlar. Bu yıllarda ebeveynin sosyal ve kişisel davranışlarının, kaçınıcı çocuk olmanın, akran ilişkilerinin ve toplumdaki medianın çocukların gelişimindeki etkisi çarpıcı olmaktadır. Çocuk için bu dönem, ailesinin dışındaki kişi ve gruplarla özdeşim yapmaya başladığı ve başkaları tarafından da kabul edilmek istediği bir yaşam dönemidir.

Mesleki bilincin oluşmaya başladığı (6-11) yaş arasını kapsayan hayal, uyanış ve farkında olma döneminde çocuklar, çevresindeki insanların birbirlerinden farklı uğraşları olduğunu görmeye ve anlamaya çalışmakta ve çeşitli meslekleri hayal etmektedirler. Çocuk, ilgiler, amaçlar ve motivasyon yönünden kendisi ile yetişkinler arasındaki fark ve benzerlikleri bu dönemin sonuna doğru anlamaya başlar. Genellikle çevresindeki kimselere karşı geliştirdiği özdeşime göre bazı meslek tercihlerini ifade etmeye yönelir. (Yeşilyaprak ve ark., 1998).

Sears, 1982 meslek ya da kariyer (career) terimini bireyin yaşam boyu sürekli olarak yer alan bireysel çalışma ya da serbestlik olarak tanımlamaktadır. Kariyer seçimi (career choice) ise, bireylerin kariyerleri için peşine düşerek seçecekleri belirli bir iş ya da boş zaman etkinlikleri hakkında bireysel karara başvurmalarıdır.

Kuzgun (1999)'a göre ise, meslek insanlara yararlı mal ya da hizmet üretmek ve karşılığında bir gelir elde etmek için yapılan, belli bir eğitimle kazanılan ve kuralları toplumca belirlenmiş faaliyetler bütünüdür. Yaşamda önemli bir yer tutan kariyer gelişimi kuramı ise, bireyin kariyer gelişimlerine yardım ve yaşam esnasında meydana çıkan kariyer problem tiplerine bakmak için kavramsal bir çatı da temin eder (Sharf, 1997).

Bu çalışmanın amacı, çocukluk döneminde okullarda uygulanabilecek olan kariyer eğitimleri ile bu dönem için geliştirilen kariyer gelişim kuramlarını incelemektir.

SINIFTA KARIYER EĞİTİMİ

Bireyin meslek seçimi süreci her yaşta geliştirilmesi gereken aşamalara dayalı bir süreçtir. Her yaş dönemindeki bireyden mesleksel gelişim görevleri beklenmektedir. Mesleksel gelişimin anaokulu döneminde rol modelleri ile başladığı kabul edilerek bu gelişimin ilkökul döneminde de okul ve anababalar tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Bu da çocuk için ön kariyer kararı verme (pre-career-decision-making) sürecinin önemli bir parçası olan kariyer eğitimidir. Danışman bu eğitimde, kariyer eğitim sistemleri üzerinde konsültasyon ve geliştirme çalışmaları yapabilir.

Hoyt, Evans, Mackin ve Mangum (1972)'a göre, kariyer eğitimi işe oryante edilen toplum (work oriented society) ve toplumun önemli değerleri hakkında bireylerin öğrenmesine yardım etmeye yönelmiştir. Buna göre kariyer gelişimi, işe hizmet için sunulan bir dizi olanaklardan kişisel doyum geliştirme çabası olarak yapılmaktadır.

Clements (1977) ilkökul çocukları için kariyer eğitim görevini benlik farkındalığının gelişimi, mesleksel roller, toplumda çalışmanın önemi, sosyal davranış ve sorumlu eylemler geliştirme olarak görmektedir. İlkokulda kariyer eğitimi çalışmaları için şunlar önerilmektedir (Akt. Herr & Cramer, 1996):

1. Mesleksel bilginin film formları, mesleklerin sözlü raporları ya da sınıfta ilgi merkezi geliştirme şeklinde sınıfa sokulması,

2. Sınıftaki grup etkinliklerine daha az formal olan bir yaklaşım katmaktır. Bunlar, çalışma dünyasından alınmış mizahi terimlerle kısa oyunlar yazma etkinlikleri; çapraz bilmecelerde mesleksel terimler

kullanma; ilgi listelerini karşılaştırma ve mesleklerin istediği başarıları sunma,

3. Öğrenciyi sınıf dışına götürme ya da toplumu sınıf içine getirerek toplumla bağlılık kurma etkinlikleri şeklinde olabilir. Örnekler, bir fabrikaya giderek imal edilen bir sürecin her bir aşamasını gözlemek olabilir. Herr ve Cramer (1996), bu konuda danışmanların öğretmenlerle işbirliği yapmalarına yardımcı olabilecek nitelikte desenlenen, 69 etkinlik listesi programı oluşturmuşlardır

Kariyer eğitimine ilişkin olarak ayrıca, 1970'li yıllarda Amerika'da, çocuklar için okul kütüphanelerine kariyer hakkında bilgi satın almaya başlandığı ve ilkökul program uzmanlarının da, kariyer ünitelerini yeniden gözden geçirmeye ve değerlendirmeye başladıkları belirtilmektedir. İlkokullarda ana-baba eğitimi programları ile öğretmen ve danışmanın işbirliğinden oluşan programlar en iyi programları oluşturmuştur.

Bu programlarda, ana-baba ve öğretmenlerden çocuk ve öğrenciler için şunlara dikkat etmeyi öğrenmeleri istenmiştir: a) Çocukların büyüyünce ne olmaktan hoşlanacakları konusunda onları cesaretlendirmeyi, b) sadece çocuklarına gülerken tepki vermek yerine onları saygı ile dinlemeyi ve c) çocukların kariyer olanakları hakkındaki meraklarını bilgi elde ederek gidermek amacıyla sorularına cevap vermeyi öğrenmelidirler.

ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KARIYER GELİŞİM KURAMLARI

Çocukluk döneminin mesleksel davranışlara etkisi konusunda geliştirilmiş olan bazı kuramlar içinde Roe, Ginzberg, Super ve Gottfredson'un kuramları yer almaktadır. Bunlardan önce Roe ve Ginzberg'in kuramları ele alınacak ve daha sonra ise, Super ve Gottfredson'un kuramlarına yer verilecektir.

Anne Roe (1957), Maslow'un gereksinim kuramı doğrultusunda çalışarak, çocuklukta bir gereksinimin açıklanmasına izin verilmediğinde birey için bunun varlığının silinip biteceğini belirtmiştir. Eğer gereksinimde kısmen bir doyum sağlanırsa, bu durum bireyin arzusunu bileyecek ve gereksinim bireyin yaşamında baskın bir dürtü oluşturacaktır. Bu doğrultuda, bireyin çocukluğunda geçirdiği yaşantılar ve ana-babası ile ilişkilerinde sağladığı doyum, onun gelecekteki

davranışlarını belirleyen iç uyarıcıları olacaktır. Bireyin gereksinimlerini doyurma yolları ise, onun yetenek, ilgi ve tutumlarından hangilerini geliştireceğini belirler. Ana-babanın karşıladığı psikolojik ihtiyaçlar (sevgi, ilgi v.b.) davranışı etkileyecek olan bilinçdışı güdüler haline gelemeler. Ancak hiç doyurulmayan ya da çok az doyurulan ihtiyaçlar, birer güdü haline gelirler. Böylece, aile ortamında sevgiye doymamış olan çocuk, insanlardan uzaklaşıp nesnelere uğraşmayı ya da sevgi ihtiyacını doyuracak araçlar olarak insanlarla uğraşmayı tercih edecektir.

Belirtilen görüşler doğrultusunda, Roe'nun bireylerin mesleklere yönelişinin altında çocukluk yaşantılarından kaynaklanan sevgi ihtiyacının bulunduğu görüşünde olduğu söylenebilir. Kuramda, çocuğun ana-baba ortamında iken aldığı sevgi doyumunu üzerinde durulmaktadır. Bu doyumun aile ortamında kazanamamış olan çocuklar bunu ilerdeki yaşamlarında telafi edebilmek için obje ya da insanlarla ilgili meslek alanlarına yönelebilir.

Ginzberg'de 6-11 yaş arası dönem "Hayal dönemi" (fantasy stage) dir. Bu dönemde çocuğun gerçekle pek ilgisi yoktur. Yeteneklerini, mali olanaklarını pek düşünmez. Zaman perspektifi pek gelişmemiştir. Bu dönemde çocuk, genellikle çevresindeki kişilere karşı geliştirdiği özdeşime (identification) göre, bazı meslekleri tercih eder. Çocuk, kendini vucut olarak güçsüz hissettiği için bunu güçlü olan yetişkinlerle örneğin babası ile özdeşim kurarak gidermek ister ve bir yetişkin olduğu zaman isteyebileceği bir mesleği düşünür. Keyfi seçimlerde bulunarak bunu gerçekleri hesaba katmaksızın yapar. Bu tercihlerde zevk ilkesi (pleasure principle) önemli rol oynar. Yani çocuklar hoşlandıkları mesleklere girmek istediklerini söylerler. Çocuk, bir faaliyeti sadece ondan hoşlandığı için, etkinliğin özüne duyduğu yatkınlık nedeni ile yapar. Bir davranış ya da etkinlik sonunda yetişkinlerin beğenisini alma ya da başka bir ödül elde etme düşüncesi çocuk için söz konusu değildir. Ancak fantazi dönemin sonuna doğru ana-babanın onayı ya da buna benzer doyumlar dikkate alınmaya başlanır. Bir etkinlikten, bir işten başarı elde etme olasılığı, o etkinliğe yönelme ya da ondan uzaklaşmayı etkileyebilir (Ginzberg ve ark., 1951).

Ginzberg'in çocukluk dönemine ilişkin olan kuramında meslek tercihlerinin henüz gerçekçi olmayan unsurlardan etkilendiği

görülmektedir. Bu da çocukların henüz iş ile meslekler dünyasını ve kendi özelliklerini gerçek anlamda tanıyamamasından kaynaklanabilir.

ÇOCUKLARDA KARIYER GELİŞİMİ

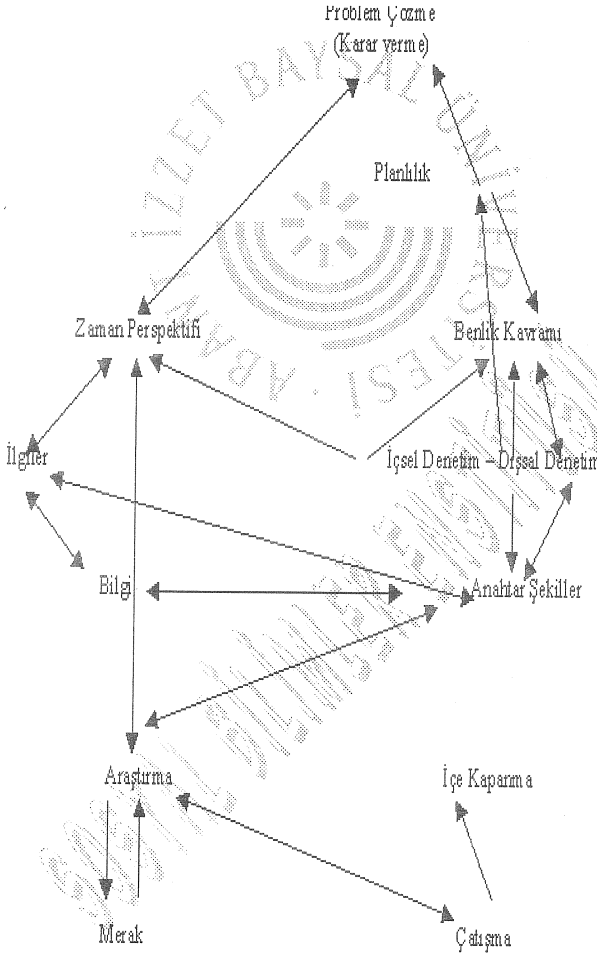
Bu bölümde ilkokul çocuklarında mesleksel olgunlaşma etkinlikleri ve Super (1990)'ın kariyer olgunluğu modeli ele alınacaktır. Daha sonra cinsel rollerin gelişimi ve çocuklarda mesleksel bilgilerin gelişimine yer verilecektir. Buna ilişkin olarak geliştirilen Gottfredson'un (1981) kuramı, çocuklukta cinsiyet rol kalıp-yargılarının gelişiminin meslek seçiminde ilişkisi konusunu ele almaktadır.

Kariyer seçiminde mesleksel bilginin zorunlu bir etkisi bulunmaktadır. Bugün için, psikolojik danışmanların çocukların kariyer gelişimlerini etkileyecek olan önlemlerin alınması konusunda anlamlı olanaklara sahip oldukları bilinmektedir. Psikolojik danışmanlar genç danışanlara testler ve danışma konularında gelişimsel bir yaklaşım kullanarak mesleklere, uygun olan bir bakış açısı yerleştirebilirler.

SUPER'İN ÇOCUKLARDA KARIYER GELİŞİM MODELİ

Çocuklukta kariyer gelişimi, kariyer eğitimi ile ilgilidir. Kariyer eğitimi, kariyer gelişiminin beslenmesine yardım etmektedir. İlkokul yıllarına ait olan kariyer gelişimi model ve teorileri bu yaşlarda meslekler hakkındaki bilgilerin genişlemesine dayanmaktadır. Şekil-1'de Super'ın (1994) çocuklukta kariyer gelişim modeli anlatılmaktadır. Bu model kişi-çevre etkileşimi modelidir. Kuramın ana kısımlarını oluşturan terimler arasındaki ilişkiler şu şekilde incelenebilir.

Şekil 1 Kariyer Olgunluğunun Esası Olan Kişi-Çevre Etkileşimi Modeli

Merak (Curiosity):

Tüm gereksinimler ya da dürtüler arasında en önemlisi olan merak dürtüsü çocuklarda olduğu kadar hayvanlarda da gözlenen bir dürtüdür. Jordaan (1963)'a göre, merak bireyin fiziksel ve sosyal gereksinimlerinde değişme olduğu zaman gelişebilir. Çocuk için merak açlık, susuzluk, yalnızlık ve diğer çeşitli uyarıcılarla harekete geçirilmektedir. Küçük çocuklarda merak, yeni obje, kimse ve yeni

kavramlara karşı gözlenebilir. Merak davranışı ile fantazi düşünce gelişebilir. Fantazi, Ginzberg, Ginsburg, Axelrad ve Herma (1951)'nin kariyer gelişim teorisinde birinci aşamadır. Hem Jordaan ve hem de Ginzberg ve arkadaşları merak ve fantazinin çocuklukta önemli olup, bilhassa ilkokulun erken yıllarında güçlendiği konusunda birleşmektedirler.

İlkokula yönelik rehberlik ve danışma için merak davranışını teşvik etme, kariyer gelişiminde uzlaşılan bir amaç olmasına rağmen, bunu yapmak çoğunlukla basit değildir. Rehber danışmanlar, genellikle çocukların öğretmenlerinin kendilerinden yapmalarını bekledikleri davranışları yapmadıklarını görmektedirler. Örneğin, öğretmenin konuşması sırasında başkası ile konuşan çocuk, merakını açıklıyor olabilir. Merak davranışı, sonraki yıllarda bireyleri mesleksel araştırmaya götürebilir. Erken yaşlarda merakın kariyer unsurunu taşıması önemli değerlerdir.

Araştırma (Exploration):

Meraklı olan çocuk çevre, ev, okul, akran ve akraba ilişkilerini araştırır. Buradaki merak davranışı, onun için araştırma ve gereksinimdir. Çocuk için oyun ve oyun etkinlikleri, araştırmacı davranışın ortaya konmasına ve merak gereksinimlerinin karşılanmasına yardım eder. Jordaan (1963)'a göre araştırmacı davranış, kasıtlı, sistematik ya da rastlantı sonucu ortaya çıkabilir. Örneğin, çocuğun saatin nasıl çalıştığını bulmak amacıyla onu parçalaması ve sonra tekrar biraraya toplaması (maksatlı) bir davranıştır ve burada araştırmacı davranış oluşabilir.

Bir bulmaca ile oynamaya başlama da böyle bir davranışı başlatır. Araştırma içinde çocuk hem şimdiki hem de geçmiş deneyimini kullanır. Örneğin çocuk üç hafta önce oynadığı bulmaca oyuncağın etkisi ile yeniden bu sefer başka biri ile oynamaya karar verebilir. Tüm bu oyun davranışlarının sadece dolaylı olarak mesleksel bir ilişki bulunmaktadırlar.

Araştırma davranışının çapraz durumunda (Şekil-1) çocuk çatışma deneyimine sahip olabilir ve bu akranlar, yetişkinler ve okul objeleri ile daha azalır. Araştırma sönüdüğünde çocuk muhtemelen çalışma güdüsünü kaybeder. Böylece onun çalışması daha az yaratıcı hale gelir. Çocuğun öğretmenin sınıftaki soru ya da derse başlatıcı etkinliklerine, sadece

dışsal faktörlerle bilgi kazanılması nedeniyle daha az tepki göstermesi olasıdır. Araştırma davranışı açısından çekingen olan bir çocuğun mesleksi olgunluk geliştirmede de güçlüğü olacaktır. Çünkü onun kariyere ilişkin olan etkinlikler hakkındaki ilgi ve bilgileri kaybolacaktır.

Araştırmacı davranış başka bir araştırmacı davranışı inşa eder. Herhangi biçimde birilerinin zararına olmayan nitelikteki araştırmacı davranışın teşvik edilmesi, netice olarak kariyer gelişimine ilişkin olumlu sonuçlar taşımaktadır. Danışman ve öğretmenler için buradaki amaç, güven verici bir araştırma sürecinin birey için yararlı olabileceği şeklindedir. Üçüncü sınıftaki çocuklar telefonun nasıl çalıştığını genel terimlerle öğrenebilirler. Örneğin beşinci sınıftaki çocuklar ise, geçmiş deneyimleri ile telefonu çizerek onun işleyişi hakkında daha fazla detay öğrenebilirler. Bu davranış, muhtemelen daha fazla araştırmacı davranış üreten bir etkinlik olarak sonuçta giderek artan olasılıkla başarılı bir mesleksi planlamaya götürebilir.

Danışmanlar çocuklarla okul ya da evdeki problemleri hakkında konuşmaya başladıkları zaman, araştırmacı etkinlikler ikinci derecede rol oynayabilir. Bu ise, araştırmacı davranışın, aile ya da okul problemlerinde her derde deva olmadığı anlamına gelmektedir. Araştırmacı etkinlik sürecinde iken, çocuk çevre hakkında daha fazla bilgi kazanır. Aşağıda bu bilginin nasıl öğrenilerek sürece dönüştüğü belirtilmektedir.

Bilgi (Information):

Çocuğun gelişiminde bilgiyi öğrenme yolu ile, bir ergen ya da yetişkin gibi başarabilmenin mümkün olduğu bilinir. Bu bölümde ilkökul çocuklarında mesleksi bilgi hakkında hangi öğrenme teorilerinin denenebildiğine odaklanılmıştır. Burada Piaget, Vygotsky ve Erikson'un ilkökul çocukları için birbirinden farklı olan teorik yaklaşımlar karşılaştırma yapılmak üzere verilmiştir.

Piaget (1977) bilişsel gelişimi duyuşal-motor (sensorimotor), işlemöncesi (preoperational), somut işlemsel (concrete operational) ve soyut işlemsel (formal operational) olmak üzere dört dönemde açıklamaktadır. Bu dönemlerden çocukluk dönemine rastlayan dönem üçüncü aşama olan 7 ve 11 yaşları arasındaki çocukların somut işlemlerle düşündüğü dönemdir. Bu dönemde çocuklar bir objeye bakmaksızın onun varlığını kabul edebilirler. Onlar üç fiili beş file

eklemeyi hayal edebilirler, fakat soyut olarak düşünebilme yeteneği, son dönem olan ve 12 yaşta başlayan *formal işlemler (formal operations)* döneminde başlar. 7-11 yaşlar arasında bir diğcinin ne yaptığını ve nasıl alet kullandığını öğrenmek lise eğitiminin üstünün ne kadar sürebileceğini düşünmekten daha kolaydır. Aynı şekilde 8 yaşındaki bir çocuk için bir sosyal hizmet uzmanının yaptığı "insanların kendilerini daha iyi hissetmelerine yardım etme" davranışını kavramak zordur. Ancak bu düşünce ergen gençler tarafından daha kolay anlaşılabilir.

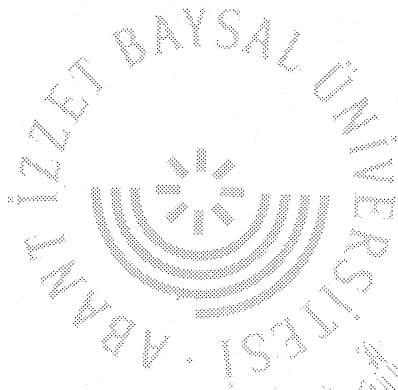
Vygotsky (1986) adlı bir Rus psikolog, Piaget'e benzeyen bir sistemi tanımlamıştır. Çocuklar 7 ile 11 yaşlar arasında iken dünyadaki nesnelere ve gerçeğin objektif kanunlarını öğrenmeye hazırdırlar. Bu sistem Piaget'den farklı olmamakla birlikte temel öğretim dönemindeki çocuklar için mesleklere ait bilginin kazanılmasında öğrenme etkinliklerinin önemini vurgulamaktadır.

Eric Ericson (1963)'un bir anlamda benzer sonuçlar doğuran oldukça farklı bakışına göre, sekiz aşamalı psikososyal gelişiminin dördüncü aşamasında çalışmaya karşı aşağılık duygusunun gelişimi bulunmaktadır. Bu dönem 6 ile 11 yaşlar arasında yer alır. Bu yaşlar arasında çocuk, kendini birşeyler yapma ve organize etmede özgür hisseder. Çocuk eğer bilgiyi organize ederken geliştirirse başarılı olma duygusuna ya da bu becerileri geliştiremezse başarısızlık duygusuna sahip olabilir.

Anahtar Şekiller (Key Figures):

Yetişkinler, çocuklar için çalışma dünyasını ve benlik kavramlarını geliştirmede önemli bir rol modeli olurlar. Çocuklar için anahtar şekiller, ana-babalar, öğretmenler, atletler ve televizyondaki halktan kişiler, ya da polis memuru, postacı gibi kendi toplumundan bağlantıda olduğu kimseler olabilir. Thelen, Frautsh, Roberts, Kirkland ve Dollinger (1981)'e göre, çocuklar davranışlarını başkalarından kopye ederek geliştirmektedirler.

Super'in anahtar şekiller üzerinde belirttiği nokta, danışmanın çocuğun benlik kavramının gelişiminde, onların rol modelleri üzerindeki gözlemlerinden ne öğrendiklerini dikkatlice dinleyerek ona yardımcı olabileceği şeklindedir. Çocukla ana-baba arasındaki etkileşime bağlı olarak, babası uzun yolda kamyon şoforu olan bir çocuk onun kocaman

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

a
c
t
c
ç
g
i
d
y
s
ö,
al
ki
ta
ol
ç
ka
ve
(Ş
de
ko
ço
ve
ed
da

İlg
me
çoc
yap
kap
iste

aracı kullanabilme yeteneğinden etkilenebilir. Ancak kamyon şoforu olan babası değil de amcası ya da komşusu ise, rol modeli olma etkisi büyük bir olasılıkla daha farklı olabilir. Anahtar figürler, çocukların diğer insanları daha fazla gözlemelerine etki yaparlar. Böylece çocukların kendi davranışları üzerinde artan miktarda denetimin gelişmesine de neden olurlar.

İçsel (İnternal) Kontrola Karşı Dışsal (External) Kontrol:

Kademeli şekilde, çocuklar kendi çevreleri üzerinde kontrol duygusu deneyimini kazanmaya başlarlar. Miller (1977) 28.000 adet 9 yaş grubu ile çalışarak çocukların çoğunun kendilerini davranışlarından sorumlu görmediklerini belirlemiştir. Çocuklar çoğunlukla ana-baba ve öğretmenlerinin kendilerinden yapmalarını istediklerini yapmaya alıştırlar. Kuralları izlerler. İlkokul çocuğu oynarken bile, önemli kuralların tümünü sırasıyla planlarlar. Çocuklar görev ve projeleri tamamlarken özerklik (autonomi) duygusunu geliştirme ile gelecekteki olayları kontrol edebilme konularında başarılı olurlar. Danışmanlar için, çocukların kontrol dışı (out-of-control) davranışları, genellikle ilgi kaynağı olmaktadır. Benlik kontrolü tasarımı, bireyin kendilik kavramı ve meslek kararları alma yeteneği üzerinde doğrudan etkili olabilir. (Şekil 1)'de görüldüğü gibi benlik kontrolü ile dışsal kontrol arasındaki dengeyi geliştirmeye yardım etmek, danışmanın amacı olabilir. Benlik kontrolü tasarımı sonuçta kariyer planlamasına etki etmektedir. Ancak, çocuklarla çalışılırken danışmanın düşüncesinde bilinçli olarak buna yer verip vermediği de önemli olmaktadır. Çocukların davranışlarını kontrol edebilmeleri, onların nelerden hoşlanıp nelerden hoşlanmadıklarının daha fazla farkında olabilmelerine yardım edebilir.

İlgilerin Gelişimi:

Zamanla, dünya hakkındaki bilgilerinden etkilenen çocukların meslek fantazileri, ilgilerini oluşturur. Profesyonel atlet olmak isteyen çocuk, çeşitli etkinliklerde bulunmaktan, top oynama ya da jimnastik yapmadan hoşlanabilir. İlgileri gelişirken çocuğun gerçekten atlet olma kapasitesinin önemi yoktur. Çocuklar çoğunlukla, gelecekte yapmak istedikleri için herhangi bir engel göremezler.

Nelson (1963) üçüncü sınıftaki çocukların ilgilenmedikleri bazı uğraşları kendilerinden uzak tuttıklarını göstermiştir. İlgiler açık olarak araştırmanın doğal bir sonucu olarak gelişirler. Çocuk yeni davranışlar kazanmaya gayret ederken bazıları ona çekici gelir, diğerleri gelmez. Okulüçi ve okuldüündaki etkinliklerde ilgilerin gelişmesi, ergenin karar vermesinde önemli bir nokta haline gelir.

Çocukların ilgilerinin ortaya çıkması için özendirilmeleri, onların meslek olgunluklarının gelişmesine yardım eder. Çocukların yaşamlarına bakış tarzları hakkında konuşmanın, sonuçta kariyer planlamasına yardım etmesi heyecan vericidir. Çünkü ilkökul danışmanları için ilgilere odaklanma önemsiz görüldüğünden kariyer konuları ile nadiren ilgilenilmektedir. Bunun ötesinde danışmanın ve diğer rol modellerinin anlamlı etkisi yıllarca görülmeyebilir. Genellikle, çocukla beyzbol ilgisi, yaralı bir hayvana yardım etme ya da hayvanat bahçesine yapılan zevkli gezi hakkında konuşmak çocuğun kendisini daha önemli hissetmesine yardım edebilir. Bu önem duygusu, çocuğun neden hoşlandığı ve başkalarından nasıl farklı olduğu duygusunu geliştirme yeteneğine yardım eder. Buradaki benlik kavramının gelişimi, daha sonraki kariyer seçim süreci için zorunludur.

Zaman Prespektifi:

Zaman perspektifinin gelişmesi, gelecek duygusunun gelişmesidir. Gerçek değerlendirmeye sahip olmak için altı ay, altı yıldan farklıdır. 9 yaşın altında olan çocuklar için bu oldukça olanaksız ve güçtür. Örneğin çocuklar, "ben gemi kaptanı olmak istiyorum, onun için şimdi geminin dümenini kullanıyorum" derken sadece şimdiki zamanla konuşurlar. Ginzberg ve arkadaşları (1951)'na göre, çocukta "daha sonra"nın ne kadar zaman alacağı tasarımı zamanla gelişmektedir. Özellikle dördüncü sınıfın altındaki çocuklardan gelecekteki mesleksi ya da yüksek eğitim planlaması hakkında düşünmeyi beklemek gerçekçi bir beklenti olmaz. Bu dönemde ilgileri geliştirmeye başlama ve araştırıcı davranışı pekiştirme yerine, işleri, iş görevlerini incelemeye, daha fazla önem verilmektedir. Çocukların hem gelecek oryantasyonunu geliştirmek, hem de planlı davranışı yapılandırmak için, en sonunda yapacakları kariyer seçimlerine etki edecek olan eğitimsel seçimlerine ortaokul sınıflarından itibaren başlamalarına izin verilmelidir.

Benlik Kavramı ve Planlılık Duygusu:

Benlik duygusu geç çocukluk ya da erken ergenlik döneminde başlar. Çocuk benlik kavramının gelişimine esas olacak bilgiyi iki şekilde öğrenir. Bunlar, çevre hakkında daha fazla keşfetme ihtiyacı ile çevredeki nesne ve insanları araştırmayı izleme yollarıdır. Bu araştırma sırasında çocuk, diğer insanlara hangi yönlerden benzeyip benzemediğini de öğrenir. Sonraki yaşamında ise karşılaştığı önemli kişileri gözleyerek mesleklerin diğer rollerini de öğrenir.

Çocuk, bu aşamalardan sonra plan yapma ve karar verme pozisyonuna gelir. Elbette ki tüm çocuklar aynı deneyimle ve aynı biçimde güçlü bir benlik duygusunu ve plan yapma yeteneğini geliştiremeyebilirler. Çocuklar planlama yaparken, yeterli bilgi, ilgi ve etkinliklere dayalı bir güdülenmeye, kendi geleceklerini kontrol duygusuna ve gelecekte ne olacağı düşüncesi (zaman perspektifi) ne sahip olmalıdırlar. Psikolojik danışmada başarılacak amaçlar içinde ilgilerin gelişmesi, bilginin kazanılması ve zaman perspektifinin gelişmesi gibi süreçler yer almaktadır ve bireyi planlı olma ile benlik duygusunun gelişimine götürdükleri için önemlidirler. Bu önemli kavramlar gelişirken çocuklar için planlı meslek seçimlerini yapmak olanaksızdır. Onlar sahip olunan bilgi ve rol modellerine ilişkin bilgileri nedeniyle, bir mesleğe ait bir ilgiyi açıklayabilirler. Bu nedenle ergen ve yetişkinlerle yapılan kariyer danışmanlığı çocuklar için uygun olamamaktadır.

GOTTFREDSON'UN KARIYER GELİŞİM KURAMI

Gottfredson (1981) seçim yaparken cinsiyet rolleri ve prestij oyununun önemini vurgulayan, çocukluk ve ergenlikte kariyer gelişimi için yaşam dönemi (life span) kuramını telaffuz etmiştir. Diğer kariyer gelişim kuramlarında cinsiyet ve sosyal sınıf özelliklerine odaklanma, genel olarak aktif bir kısım oluşturmamaktadır. Gottfredson'ın kuramı diğer kariyer gelişim kuramcıları gibi, zeka, mesleksel ilgi, yeterlilikler ve değerleri kapsamaktadır. Onun kuramı, dört bilişsel gelişim aşamasından oluşmaktadır.

Birinci aşama, 3 ile 5 yaşları arasında büyüklük ve güç oryantasyonundan oluşmaktadır. Bu aşamada, çocuklar yetişkinlerle

kendi aralarındaki güç ve büyüklük farkını oryante ederek yetişkin olma düşüncesine sahiptir.

İkinci aşama, 6-8 yaşlarında kadın ve erkeklerdeki cinsiyet rollerinin farkına vararak cinsiyet rollerine oryantasyonu geliştirirler. Kariyer seçimleri de cinsiyet rollerine ait görünümünden etkilenmektedir.

Üçüncü aşama, yaklaşık olarak 9-13 yaşlarda sosyal sınıfların soyut düşüncelerinden etkilenmektedir. Bu durumda, kariyer seçiminde prestij önemli bir faktör olur.

Dördüncü aşamada, 14 yaşın sonlarına doğru, ergenlerin içe dönüklüklerinde (introspective), kendilerini farketmelerinde ve başkalarına karşı olan algılarında giderek artış görülmektedir. Ergenler, cinsiyet rolleri ve prestijlerinden etkilenerek mesleksi beklentilerinde daha fazla sezgisel bir bakış geliştirmektedirler.

Bu bölümde özellikle ikinci aşamaya ve genç çocuklardaki cinsiyet rollerinin kalıp yargılarına odaklanılacaktır. Gottfredson (1996)'ın bulgularına göre, 6 ile 8 yaşlardaki çocuklar cinsiyet tipi sınırlılıklarını geliştirebildikleri ölçüde, kendi cinsiyetinden ya da karşıt cinsiyette olanlara uygun olan meslekler hakkında inançlar geliştirmeye başlarlar. Örneğin kız çocuk, sokakta, T.V.de polisi gördüğü zaman polislerin erkek olduğu düşüncesine vararak kendisinin polis olamayacağını farkeder. Kız çocuklar için hemşirelik ve öğretmenlik gibi mesleklerden sıklıkla bahsedilir. Erkek çocuklar için ise, genellikle futbol oyuncusu, polis memuru, doktor, dişçi, din adamı ve az sıklıkta ise pilot olma gibi seçimler yapılmaktadır.

Biehler (1979)'a göre, öğretmenlik ve hemşirelik gibi meslekler kızlar için hala önemli olmakla birlikte, onlar bazı geleneksel olmayan meslekleri de seçimlerine katılmaktadırlar. Profesyonel bir atlet olmak, hala erkekler için önemli bir uğraşı seçimi olmaktadır. Frost ve Diamond (1978) ise, başka bir çalışmada ise, 4, 5 ve 6. sınıftaki çocukların bebek bakıcılığı, gazete satıcılığı gibi yetişkinler için de kalıpyargı olan görevleri seçtiklerini bulmuştur.

Trice ve arkadaşları (1995)'in raporlarına göre, dördüncü sınıftaki kızlar erkeklerden daha az olasılıkla kariyer seçimlerini para/statü ya da tehlike ve heyecana dayandırmaktadırlar. Kızlar erkeklerden muhtemelen daha fazla olasılıkla kariyer seçimlerini belirli yetenekler, ana-baba etkisi ve başkalarına yardıma dayandırmaktadırlar. Bütün bu

çalışmalar ise, Gottfredson (1981, 1996)'nın cinsiyet rol kalıp yargılarının 6 ile 8 yaşlar içindeki çocukların kariyer seçimlerinde önemli bir faktör olduğu doğrultusundaki görüşlerini desteklemektedir.

Scott (1981)'un belirttiğine göre, kız ve erkekler kalıp yargı rolleri göstermektedirler. Kızlar pasif ve sıkıcı görünürken, erkekler problem çözücü olarak görülmektedirler. Kortenhau ve Demarest (1993)'ün raporlarına göre, ilk yıllarda kızlardan erkeklere göre daha sıklıkla sözedilmesine rağmen, hala erkeklerden daha pasif olan etkinlikler içinde görülmektedirler. Örneğin kızların evcil hayvanlara baktıkları belirtilirken erkeklerin spor etkinliklerine katıldıkları belirtilmektedir.

Okuldaki cinsiyet rol kalıpyargılarının diğer bir görünüşü ise, anahtar şekillerdir. Betz ve Fitzgerald (1987)'a göre, öğretmenler kadınlardan müdürler ise erkeklerden olmaktadır. Bu örüntü ise çocuklardaki cinsiyet rol kalıpyargılarına bakışı pekiştirmektedir. 1970'li yıllarda okulların çoğunda kızların daktilo, ev ekonomisi erkeklerin ise, bilimsel kurslara yönelimi vardı. O zamandan beri kızlar ve erkeklerde belirgin değişiklikler olmuş bunlar da doğrudan ya da dolaylı olarak Gottfredson'un çocuklardaki kariyer gelişmesinde cinsiyet rol kalıpyargıları konusundaki vurgulamalarını desteklemektedir.

Gottfredson'un kuramı sınırlama (circumscription) ve uzlaşma (compromise) olmak üzere iki şekilde anlamlı olarak görülmektedir. Genellikle, *sınırlama* çeşitli etkenlerin farklı yaşlardaki kariyer seçimlerini sınırlandırdığı düşüncesi ile ilişkilidir. *Uzlaşmanın* başvurduğu yorum ise, 6 yaşın üstünden itibaren cinsiyetin meslek tercihlerinde etki edeceğini ve sosyal alt yapı ya da prestij seviyesinin ise, 9 yaş ve ötesindeki tercihlerde etkili olacağını belirtmektedir. Bu da seçimlerde sınırlamaların olduğu anlamına gelmektedir.

Henderson, Hesketh ve Tuffin (1988)'in bulgularına göre, cinsiyet tipinin 6 ile 8 yaşlarındaki kariyer seçimlerini açıklamada prestijden daha etkili olduğu bulunmuştur. 8 yaştan sonra prestij mesleklerin seçiminde cinsiyetten daha fazla etken olarak bulunmuştur.

Uzlaşma kişinin kariyer seçimlerini biçimlendiren zorunluluğun içinde, rekabetçi iş piyasası gibi çevrel etkenlerin sınırlılığı gerçeğinden hareket etmektedir. Bu ise, birey için daha az çekici olan kariyer seçeneklerinin de kabul edilmesi demektir. Böylece Gottfredson'un hipotezlerine göre, cinsiyet tipi, prestij ve ilgi uzlaşım içinde

bulunacaktır. Bunun anlamı, bireylerin kariyer seçimlerinde bir değişiklik yaparken bireylerin önce kendi ilgilerinden, daha sonra prestij ve son olarak da cinsiyet tipinden vazgeçmeleri demektir. Bu hipotezler, doğrudan kız ve kadınların geleneksel olmayan meslekleri düşünmeye özendirilmelerinin niçin oldukça güç olduğunu ortaya koymaktadır.

GOTTFREDSON'UN KURAMININ SUPER'İN KURAMI İÇİN DOĞURGULARI

Super (1990)'ın erken yıllara ait kariyer gelişimi modeli, cinsiyet eğilimli olmamıştır. Gottfredson'un kuramı ise, super'ın bazı önemli kavramlarını da içermektedir. Her iki kurama da uygun olan kariyer araştırmasının önemi cinsiyet rol kalıpyargılarının tarafından sınırlandırılmamış olmalarıdır. Böylece her iki cinsiyette olan çocuklar da örme, dikiş dikme, spor ve bilim gibi etkinlikleri araştırabilirler. Bunun ötesinde, okulda kazanılabilen bilgiler, cinsiyet rol kalıpyargılarını pekiştirmeyecektir. Cinsiyet rolüne eğilimli özgür bilgiyi sağlayacak, eğitim sistemleri, cinsiyete bakmaksızın çeşitli ilgilerin gelişebileceği bir atmosferi sağlayabilirler. Eğer araştırma ve bilgi elde etme davranışları, cinsiyet yönelimli olmazsa çocukların seçeceği anahtar şekiller de bu esasa dayalı olmayacaktır. Bu kavramlar ise en sonunda kariyer seçimleri yaparken çocuğun benlik kavramına ve yeteneğine etki edecektir.

YORUM VE ÜLKEMİZDEKİ DURUM

Özellikle Super ve Gottfredson'un kuramları, ilkökul çocuklarına mesleksel bilgiyi dağıtmak için çeşitli doğurgulara sahiptir. Mesleksel bilgilerin çoğu, sadece psikolojik danışma bürolarından sağlanmamakta fakat sınıfta da verilebilmektedir. Mesleksel bilginin eğitim sistemleri arasında temin edilmesi de kariyer eğitimi (career education) içinde gerçekleşmektedir. Super'ın kuramında, çocuklarda kariyer gelişmesinin çeşitli süreçlerinde olabilecek olası gelişmeler üzerinde durulmaktadır. Gottfredson'un kuramı ise, psikolojik danışmana meslekler hakkında bilginin cinsiyet yönelimli olmayacağını hatırlatması bakımından yararlıdır.

Okullarımızda son elli yıldır rehberliğin önemi farkedilmeye başlanmış ve ancak 1970'li yıllarda lisans eğitimleri yaygınlaşmaya

başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerince halen rehber uzman açığı 14.000 ile 16.000 arasında bir rakamla telaffuz edilmektedir. Bu da ortaöğretimdeki rehber uzman açığının henüz kapatılamamış olması demektir. 1997 yılındaki kesintisiz zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması ile okullarda rehber uzmanların ilköğretimdeki gereği giderek daha fazla farkedilmeye başlanmıştır.

1999 yılında yaşanan Marmara Bölgesi depremi nedeniyle Unicef ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın ortaklaşa gerçekleştirdikleri İlköğretim I. kademesindeki psikososyal etkinlikler nedeniyle sınıf öğretmenleri ilk defa okullarda rehber uzmanların etkinlikleri ile tanışmışlardır. Bu durum, ülkemizdeki sınıf öğretmenlerinin çocukluk dönemindeki öğrencilerin tüm rehberlik etkinliklerini kendi bilgileri çerçevesinde götürmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Ancak önemle üzerinde durulması gereken nokta özellikle meslek gelişimini kolaylaştırıcı sınıf etkinliklerinin gerek grup rehberliği etkinlikleri ve gerekse meslekleri tanıtırma etkinlikleri çerçevesinde öğretmenlerin yönlendirmeleri ile yürütülebileceği gerçeğidir.

ÖNERİLER

Çocuklara meslekler hakkında bilgi verirken rehber uzman ve öğretmenler şunlara dikkat edebilirler.

1. Gelişimsel kuramlardan öneriler sunulabilir. Piaget'in 12 yaşın altındaki çocuklara, bilişsel öğrenme hakkında somut ve açık bilgiler vermektedir. Ericson, ise genç çocuklarda başarıya ve başarmanın yaşamdaki önemine odaklanmıştır.

2. Meslek hakkında öğrenme, bunaltıcı olmak yerine küçük parçalarla yapılabilir. Genç çocukların zaman perspektiflerinin sınırlı olması nedeni ile, danışmanlar, gelecekteki mesleğe giriş yerine yetişkinlerin şimdi ne yaptıklarına odaklanmaktadır. Miller (1977)'in önerisine göre, çocuklar mesleksi seçimleri yapabilmeyi öğrenebilirler ancak, planlamanın ilerisi daha güç olmaktadır.

3. Az da olsa rehber danışman ve çocuk arasında mesleksi bilgi verme hizmetlerini daha sonra tartışma şeklinde yürütebilirler. Böyle bir dialog oluştuğunda sunulan öneriler yararlı olabilir. Buna göre, mesleksi bilgi hazırlıklarının en bilinen şekli meslekleri inceleme,

okula konuşmacı davet etme, öğrencilerin kendilerine tanınmalarına yardım etme şeklindeki sınıf içi etkinlikleri ile gerçekleştirilebilir. .

KAYNAKÇA

- BETZ, E.L. & FITZGERALD, L.F. (1987). **The Career Psychology of Women**. Orlando, FL: Academic Press.
- BIEHLER, R.F. (1979). **Unpublished Study**, California State University at Chico.
- ERICSON, E. H. (1963). **Childhood and Society** (2nd. ed.). New York: Norton.
- GINZBERG, E. GINSBURG, S.W.; AXELRAD, S & HERME, J. (1951). **An Approach To A General Theory**.
- GOTTFREDSON, L. S. (1981). "Circumscription and Compromise: A Developmental Theory of Occupational Aspirations," **Journal of Counseling Psychology**, 28, (545-579).
- GOTTFREDSON, L.S. (1996). "A Theory of Circumscription," in D. B. Brown and L. Brooks (Eds.) **Career Choice and Development: Applying Contemporary Theories to Practice**. (3rd ed. 179-232).
- HENDERSON, S. HESKETH, B. & TUFFLIN, K. "A Test of Gottfredson's (1981) Theory Using a Policy Capturing Procedure," **Journal of Vocational Behaviour**, 36, (97-108).
- HERR, E. L., & CRAMER, S.H. (1996). **Career Guidance and Counseling Through the Life Span**. (5th ed.). New York: Harper Collins.
- JORDAAN, J.P. (1963). "Exploratory Behavior: The Formation of Self and Occupational Concepts," in D. Super, R. Starishevsky, N. Matlin, & J.P. Jordaan (Eds.), **Career Development: Self Concept Theory** (42-78). New York: College Entrance Examination Board.
- KORTENHAUS, C.M. & DEMAREST, J. (1993). "Gender Role Stereotyping in Children's Literature: An Update," **Sex Roles**. 28, (219-232).
- KUZGUN, Y. (1999). **Meslek Danışmanlığı: Kuramlar ve Uygulamalar**. Ankara: Nobel Yayınevi.
- MİLLER, J. (1977). **Career Development Needs of 9 Years Olds: How to Improve Career Development**. Washington, DC: National Advisory Council for Career Education.
- Nelson, R.C. (1963). "Knowledge and Interest Concerning 16 Occupations Among Elementary and Secondary Students," **Educational and Psychological Measurement**, 27, (741-754).

- PIAGET, J. (1977). **The Development of Thought: Equalibration of Cognitive Structures**. New York: Viking Press.
- ROE, A. (1957). "Early Determinants of Vocational Choice," **Journal of Counseling Psychology**, 4, (3), 212-217.
- SCOTT, K.P. (1981). "Whatever Happened to Jane and Dick? Sexism in Tests Reexamined," **Peabody Journal of Education**, 58, (135-140).
- SEARS, S. "A Definition of Career Guidance Terms: A National Vocational Guidance Association Perspective," **Vocational Guidance Quarterly**, 31, (137-143).
- SHARF, S.R. (1997). **Applying Career Development Theory to Counseling** (2nd ed.). Brooks-Cole Publishing Company.
- SUPER, D.E. (1990). "A Life Span, Life Space Approach the Career Development," in D. Brown, L. Brooks, & Assoc. (Eds.), **Career Choice and Development: Applying Contemporary Theories to Practice** (2nd ed, pp. 197-261). San Francisco: Jossey-Bass.
- SUPER, D.E. (1994). "A Life Span, Life Space Perspective on Convergence," in M. L. Savickas & R.W.Lend (Eds.) **Convergence in Career Development Theories** (63-74). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- THELEN, M.; FRAUTHSH, N.; ROBERTS, M.; KIRKLAND, K; & DOLLINGER, S. (1981). "Being Imitated, Conformity, and Social Influence: An Integrative Review," **Journal of Research in Personality**, 15, (403-426).
- TRICE, A.D. & TILLAPPAUGH, P. (1991). "Children's Estimates of Their Parents' Job Satisfaction," **Psychological Reports**, 69, (63-66).
- VYGOTSKY, L.S. (1986). **Thought and Language**. Cambridge: MIT Press.
- YEŞİLYAPRAK, B.; GÜNGÖR, A.; & KURÇ, G. (1998). **Eğitsel ve Mesleki Rehberlik**. Ankara: Varan Matbaacılık.